

43
Ν. Κ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητής Α.Π.Θ.

ΤΑ «ΑΚΙΔΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ» ΤΟΥ ΠΑΓΓΑΙΟΥ*

Είναι αλήθεια ότι τό Παγγαῖον κρύβει πολλά μυστικά. Τό ἄγονο καί ἀπροσπέλαστο βουνό κράτησε μακριά ἀπό κάθε «βάσκανον βλέμμα» τόν δικό του ἄγνωστο κόσμο. Τό ἄξενο τοπίο ἐμπόδισε ἀνεπιθύμητες ἐγκαταστάσεις καί προφύλαξε γιά αἰῶνες τίς σκῆτες τῶν ἀναχωρητῶν. Τό πλῆθος τῶν ἐρειπωμένων μοναστηριακῶν συγκροτημάτων καί τά τοπωνύμια πού διαφύλαξαν μέσα στούς χαλεπούς αἰῶνες ὀνόματα ἱερά, μαρτυροῦν τήν ἀνίδρυση σέ χρόνια παλιά κέντρων μοναστικῶν πού ἄγνωστο παραμένει πότε ἐγκαταλείφθηκαν ἢ καταστράφηκαν.

Τό ἀπόκοσμο τοπίο τῶν παράξενων σχιστολιθικῶν ἀσβεστόλιθων πλαισιώνεται ἀπό ἀδιαπέραστους λόγγους πρῖνων πού φράζουν ἀποφασιστικά τόν δρόμο στόν ἀπροετοίμαστο στρατοκόπο. Τά ἀδιαμόρφωτα γιδόστρατα χάνονται στίς ἀπότομες πλαγιές ἀπό φυσικές κατολισθήσεις καί στίς ἀνηφοριές ἀπό τούς φράχτες τῶν πουρναριῶν καί ὁ βράχος φαινομενικά σταθερός, εἶναι κακός σύμβουλος γιά περαιτέρω ἀναρριχήσεις. Σ' αὐτό τό κακοτράχαλο τοπίο λίγοι κατορθώνουν νά ἐπιζήσουν, ὅσοι γνωρίζουν τά περάσματα καί τίς πηγές. Καί ἡ λιγοστή ἀγριὰδα προσφέρει περιορισμένη τροφή στά πεινασμένα κοπάδια τῶν ζῶων.

Οἱ ἐπιφανειακές συστηματικές ἐπεμβάσεις στούς βράχους γεννοῦν ὑποψίες γιά ἓνα λαό πού ἀπό ἔνωρίς γνώρισε μυστικούς τρόπους ἀνορύξεως μεταλλευμάτων. Οἱ σκοτεινοί αἰῶνες ἐξαφάνισαν κάθε μαρτυρία καί στά χρόνια τοῦ Βυζαντίου ἀκόμα εἶναι ἄγνωστο ἄν ἐπέζησε ὁ θρύλος τοῦ χρυσοφόρου Παγγαίου, πού ἔδωσε τίς προϋποθέσεις στούς Μακεδόνες γιά τό μεγάλο ἄλμα στήν Ἀνατολή.

Πολύ πρῖν ἀπό τούς ἐλληνιστικούς χρόνους οἱ χαμηλές πλαγιές τοῦ

* Τά «Σερραϊκά Χρονικά» ἀναδημοσιεύουν, λόγω τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος πού παρουσιάζει ὄχι μόνο γιά τήν περιοχή τῶν Σερρῶν ἀλλά καί γιά τόν ἐλληνικό χώρο γενικότερα, τήν ἀπό μακροῦ ἐξαντλημένη πρωτοποριακή αὐτή μελέτη τοῦ καθηγητοῦ Ν.Κ. Μουτσοπούλου, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε αὐτοτελῶς στή Θεσσαλονίκη τό 1969. Στόν Συγγραφέα ἐκφράζονται θερμές εὐχαριστίες γιά τήν προθυμία, μέ τήν ὁποία ἐπέτρεψε τήν ἀναδημοσίευση.

Παγγαίου κατοικήθηκαν από λαούς που δεν άφησαν ίχνη στην ιστορία, γνώριζαν όμως καλά τις τέχνες των μετάλλων και είχαν μάθει να διαβάσουν τη μυστική γλώσσα των πετρωμάτων, ώστε να επιλέγουν χωρίς μάταιες ανορυξεις τις πλούσιες φλέβες. Η επίσημη Αρχαιολογία, δυστυχώς, δεν έχει ασχοληθεί με τις περιοχές αυτές, που μένουν ακόμα άγνωστες στην επιστήμη. Υπολείμματα όμως λιμναίων οικισμών και εργαλεία ενός λαού με παραλίμνιες ένασχολήσεις βρίσκουν τά αλέτρια των γεωργών σε όλες τις υπώρειες του βουνού, που αποδεικνύουν έκτεταμένες λίμνες, που τά όριά τους μόνον υποθετικά μπορούν να καθορισθούν από τά εύρηματα των πασσάλων και τις ισοϋψείς των χαρτών. Αν τμήματα των λιμνών αυτών και των λιμναίων, παρά τόν Όρβηλον, οικισμών που μνημονεύει ο Ηρόδοτος, υπήρξαν οι βάλτοι που αποξηράνθηκαν προπολεμικά, είναι ζήτημα που θά πρέπει να έρευνηθεί. Θά πρέπει, επίσης, να θεωρηθεί βέβαιο ότι οι λιμναίες αυτές εγκαταστάσεις διαδέχθηκαν αργότερα γνωστές πόλεις: Δάτον, Γαλιψός, Φυλλίς, Δοβεραί. Ποιοί ήταν οι πρώτοι αυτόχθονες κάτοικοι της περιοχής ίσως να μὴν τό μάθουμε ποτέ. Ο πολιτισμός τους όμως διαφέρει από τόν πολιτισμό των άθιναϊκών κτίσεων, όπως της Αμφιπόλεως, που περισσότερο άσχιζε να έκμεταλλευθεί τόν τοπικό πλούτο. Οι Σιρροπαίωνες, οι Σάτρες και οι Όδοιάντεις ένωρίς ήρθαν να εγκατασταθούν στο Παγγαϊον όρος και στην περιοχή του.

Τήν αρχαιότητα αυτών των εγκαταστάσεων μπορούμε να υποθέσουμε ίσως από τη μορφολογία των τάφων που αποκαλύφθηκαν από τήν έντονη δραστηριότητα των αρχαιοκαπήλων που λυμαίνονται τήν περιοχή, στη θέση «Χασάν Πασά» της Νέας Φυλής. Οι τάφοι αυτοί είναι θαλαμοειδείς, λαξευμένοι στον μονολιθικό σκληρό άσβεστολιθικό βράχο. Η κάλυψή τους μιμείται κυλινδρικό χαμηλωμένο θόλο, ή είσοδος τους χαμηλή δίνει σε έναν προθάλαμο με κυβικό σχήμα που ή όροφή του άποτελεί τή μοναδική δίοδο για τόν νεκρικό θάλαμο. Κάποιες άγριοσυκιές που φύτρωναν στο χώμα που γέμιζε τόν προθάλαμο έπρόδωσαν τήν ύπαρξη του τάφου. Όσα από τά άγγεία ήταν σπασμένα δεν ένδιέφεραν τους καπήλους και τά όστρακά τους βρίσκονται σπαρμένα γύρω στους τάφους. Από τά κατάσπαρτα αυτά όστρακα και από όσα κατά καιρούς κατορθώνουν να κατάσχουν οι τοπικές άστυνομικές άρχές και που περιγραφές τους και σπανιότερα εικόνες τους έτυχε να δούμε, μπορούμε να θεωρήσουμε ως σοβαρές ένδείξεις για τήν αρχαιότητα και πιθανώτατα για τόν πλούτο των ταφών και σε συνέχεια τόν πολιτισμό των γειτονικών πολισμάτων,

ὅπως ἡ ἀρχαία Φυλλίς, πού μποροῦμε μέ ἀρκετή ἀσφάλεια νά τήν τοποθετήσουμε στήν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ὁμώνυμου νεώτερου οἰκισμοῦ. Τά κατάσπαρτα ὄστρακα στήν γύρω περιοχὴ, πού ἀπὸ τό ψήσιμό τους καί τίς προσμίξεις τους μποροῦμε νά τὰ χρονολογήσουμε, πρόχειρα, στά χρόνια τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, δείχνουν τήν ἐμμονή στοὺς ἄξενους αὐτοὺς τόπους ἀνθρώπων πού ἐπιβίωσαν ὄχι ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς γεωργίας.

Ἀξιόλογα ἴχνη ὁδοποιίας στίς ἀπροσπέλαστες πλαγιές τοῦ Παγγαίου, πού μέ τὰ σημερινὰ δεδομένα δείχνουν νά μὴν ὀδηγοῦν πουθενά, ἀποτελοῦν ἐνδείξεις γιὰ σοβαρές ἐκμεταλλεύσεις πλουσίων θέσεων, πού μοναδική παρουσία τους παραμένουν τὰ κατάλοιπα τῆς ἀνορύξεως πού διακρίνονται ὡς λιθοσωροὶ στίς πλαγιές τοῦ βουνοῦ, πού οἱ ντόπιοι ὀνομάζουν συνήθως «χύματα». Ἐνα πλῆθος σηράγγων πού οἱ μυστικές εἰσοδοὶ τους ὀδηγοῦν στίς «γαλαρίες τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου», εἶναι γνωστές, ἀλλὰ ἡ προσπέλασή τους ἀδύνατη.

Τὰ ἐρείπια μεσαιωνικῶν κάστρων μαρτυροῦν τὴ βούληση τῶν βυζαντινῶν νά διαφεντεύουν τὰ ἐπικίνδυνα περάσματα καί νά ἐλέγχουν τὸν τόπο. Πληροφορίες γιὰ βυζαντινὰ νομίσματα πού βρέθηκαν κατὰ καιροὺς στὰ ἐρείπια τῶν κάστρων εὐκόλα συγκεντρώνει κανεὶς τὰ βράδουα στὰ καφενεῖα τῶν γειτονικῶν οἰκισμῶν. Οἱ πόλεμοι, οἱ μετακινήσεις τῶν πληθυσμῶν, οἱ νέες ἐγκαταστάσεις, βοήθησαν στήν καταστροφὴ τῆς συνέχειας. Μοναδικές μαρτυρίες παραμένουν οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, οἱ λαξευμένες στήν ἐπιφάνεια τῶν φαιῶν βράχων.

Τὰ σπήλαια τοῦ Παγγαίου διατηροῦν ἀκόμα σπουδαῖες ἀποδείξεις καταφυγῆς σ' αὐτὰ ἀνθρώπων κατὰ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ. Τὴν σπουδαιότερη ὅμως μαρτυρία ἐνός χαμένου πολιτισμοῦ μᾶς τὴν διέσωσε ἡ σκληρὴ ἐπιδερμίδα τῶν βράχων ἀνάμεσα στὰ ξέφωτα τοῦ λόγγου, ὅπου ἕνας ἐξασκημένος παρατηρητὴς μπορεῖ νά διαβάσῃ μηνύματα πού ἔρχονται ἀπὸ τό σκοτεινὸ παρελθόν.

Ἐνα πλῆθος ἀξιόλογων ἀκιδιογραφημάτων ἐμφανίζει μιὰ τεχνικὴ πού τὴν χαρακτηρίζει ἕνα ἐνιαῖο ὕφος, πού βασιζέται σὲ μιὰ μεθοδικὴ χάραξη ὁπῶν πού στό τέλος ἐνοποιοῦνται. Μὲ ἄλλο τρόπο εἶναι ἀδύνατη ἡ χάραξη στήν ἐπιφάνεια τοῦ σκληροῦ ἀσβεστόλιθου. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ πληροφορία πού μᾶς ἔδωσε ἕνας ντόπιος τσοπάνης, ὅτι καί αὐτοὶ ἔτσι γράφουν στήν πέτρα γιὰ νά μὴν γλυστράῃ καί φεύγῃ ἡ γραμμὴ καί δὲν διορθώνεται. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ σειρὰ τῶν στιγμῶν ἀποτελεῖ ἕναν

όδηγό. Μετά οι τελείες πυκνώνουν και γίνονται μία γραμμή. Ή τεχνική αυτή δεν εμποδίζει τα σχέδια, ιδίως τα πιο παλιά, να έχουν μία λιτότητα και μία έντονη γραμμικότητα, ώστε να αποτελούν αληθινές ιδεογραμματικές απεικονίσεις στο είδος τους.

Δέν γνωρίζουμε αν ή χλωρίδα του Παγγαίου διέφερε την εποχή που κατέφυγε στο άγριο βουνό ο λαός που γρήγορα έτίμησε τις τέχνες του Ήφαιστου. Έχουμε την πεποίθηση ότι ήταν ή ίδια, γιατί τό έδαφος, επιπόλαια γή επάνω στον άγονο βράχο, δέν μπορούσε εύκολα να θρέψη ύψικορμη βλάστηση, εκτός από τά χαμηλά πουρνάρια.

Ή πανίδα όμως ασφαλώς διέφερε, αν κρίνουμε από τό πλήθος των ζωγραφισμένων ζώων, που σήμερα δέν υπάρχουν όρισμένα είδη τους. Οί γεροντότεροι όμως της Παλαικόμης θυμούνται τά τελευταία ζευγάρια των ελαφιών, που ξένοι κυνηγοί σκότωσαν, άμέσως μετά τον τελευταίο πόλεμο.

Έναν αριθμό από τά σκόρπια αυτά χαράγματα που βρήκαμε στίς δυσκολοπροσπέλαστες πλαγιές του Ν-ΝΔ Παγγαίου δημοσιεύουμε εδώ, μία συλλογή σαν μία πρώτη γνωριμία μέ τό λίγο γνωστό αυτό είδος τέχνης, που δέν έχουμε ακόμη συνειδητοποιήσει την παρουσία του στον τόπο μας. Χαράγματα όμως υπάρχουν και στίς ανατολικές πλαγιές του Παγγαίου αλλά και στίς γειτονικές περιοχές. Υπάρχουν ακόμα χαράγματα και στη ΝΔ Εύβοια στην περιοχή των Στύρων (Ρό σπηλιά και Μάριζα), σε όρισμένα νησιά του Αιγαίου και άλλου. Γι' αυτά θά μιλήσουμε σε προσεχή μελέτη μας.

Άνοίγεται όμως τώρα μία άγνωστη σελίδα στην επιστήμη· γι' αυτό θά πρέπει να έντοπίσουμε και να συγκεντρώσουμε τό ύλικό, να αποφασίσουμε πώς θά πρέπει να παρουσιασθή, την κλίμακα σχεδιάσεώς του και τη μεθοδολογία της συγκρίσεως. Χαράγματα είναι γνωστά πρωτόγονων λαών όλων των ήπειρων ή λαών που διατρέχουν αντίστοιχα στάδια πολιτισμού. Γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους είναι δύσκολη ή συγκριτική χρονολόγηση των χαραγμάτων. Όρισμένα μορφολογικά δεδομένα οδηγούν σε συγκρίσεις και διαπιστώσεις όμοιοτήτων, που όμως δέν αποτελούν πάντα χρονολογικό τεκμήριο. Στο ίδιο τό Παγγαίο συνεχίζουν τά χαράγματα να συντροφεύονται από αντίστοιχα άλλων εποχών που απέχουν μεταξύ τους ίσως και χιλιετηρίδες και είναι πραγματικά δύσκολη ή διαφοροποίησή τους, γιατί στους πρωτόγονους ή τέχνη ακολουθεί αναλλοίωτους κανόνες, και πρωτόγονοι έξακολούθησαν για πολλούς αιώνες

νά κατοικοῦν τό Παγγαῖο. Ἴσως τήν λύση μᾶς τήν δώσουν ομάδες χαραγμάτων πού ἐντοπίσαμε σέ σπήλαια καί πού μ' αὐτά θά ἀσχοληθοῦμε σέ προσεχῆ δημοσίευσή μας.

Στούς πίνακες πού ἀκολουθοῦν (Α'-Η') δημοσιεύονται οἱ φωτογραφικές ἀπεικονίσεις ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν χαραγμάτων. Εἶναι ὅμως πολὺ δύσκολη ἡ φωτογράφησή τους καί γιατί οἱ καιρικές συνθήκες στό Παγγαῖο δέν εἶναι πάντοτε οἱ ἐπιθυμητές καί γιατί ὅταν φθάση κανεῖς, μετά ἀπό κοπιαστική πορεία, στήν ἀπομακρυσμένη θέση, ὁ ἥλιος γέρνει ἢ δέν σκιαῖζει σωστά. Τό πρόβλημα τοῦ φωτισμοῦ εἶναι ἀποφασιστικό γιά τά χαραγμάτα, ἐπειδή εἶναι πολὺ ἐλαφρά σκαλισμένα στήν πέτρα. Ἡ φωτογράφιση γενικά τῶν ἀκιδιογραφημάτων πού ἔχουν, ὅπως ἀναφέραμε, χαραχθῆ στόν γκρίζο βράχο, μέ διάχυτο φωτισμό εἶναι πολὺ δύσκολη καί δίνει μετριώτατα ἀποτελέσματα. Σέ μιά προσεχῆ δημοσίευση θά δώσουμε φωτογραφίες ἀπό ἐκμαγεῖα πού βγάλαμε πρόσφατα μέ μεταλλικές μῆτρες καί φωτογραφήσαμε μέ τεχνητό φωτισμό στό Ἐργαστήριο, μέ ὅπωςδήποτε καλύτερα ἀποτελέσματα. Παράλληλα, παραθέτουμε καί ἕναν ἀριθμό σχεδίων πού ἔγιναν ἐπιτόπου σέ εἰδικό διαφανές ὑλικό καί εἶναι ἀκριβῆ ἀντίγραφα τῶν ἀκιδιογραφημάτων. Οἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις πλάτους τῶν χαραγμάτων δίδονται, στίς εἰκόνες, πάντα σέ ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου (εἰκ. 1-44).

Ἡ μελέτη τῶν χαραγμάτων μᾶς ἀπασχόλησε ἀρκετά καί ἐλπίζουμε ὅτι γρήγορα θά εἴμαστε σέ θέση νά προσφέρουμε ἕνα σημαντικό ὑλικό στοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονες, χρήσιμο γιά συγκρίσεις. Στήν ἔρευνα αὐτή πολύτιμη βοήθεια προσέφεραν τρεῖς μαθηταί μου, οἱ φοιτηταί τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης κ. Βαγγέλης Παπασωτηρίου, πού κατάγεται ἀπό τήν περιοχή καί ὑπῆρξε πάντοτε πρόθυμος καί πολύτιμος ὁδηγός καί ἀνιχνευτής τῆς περιοχῆς, ὁ κ. Πάρις Μητρόπουλος καί ἡ δεσποινίς Σοφία Δελῆ, πού ἀποτέλεσαν τήν ἐξερευνητική ομάδα. Ἀξίζει νά σημειωθῆ ὅτι, πρὶν ἀπό δύο χρόνια, σέ ἀνύποπτο χρόνο, ἔμαθα τυχαῖα ἕνα βράδυ στήν Καλαμπάκα, κατά τῆ διάρκειά μιᾶς φοιτητικῆς ἐκδρομῆς, τόν τόπο τῆς καταγωγῆς τοῦ κ. Παπασωτηρίου καί τοῦ ὑπέδειξα τί νά φροντίση νά ἐρευνήσῃ στήν ἄμεση περιοχή του. Μετά ἀπό τίς παρατηρήσεις μου ἔσπευσε ὁ ἴδιος νά ἐρευνήσῃ τήν περιοχή. Οἱ πρῶτες ἐνδείξεις ἦρθαν γρήγορα νά δικαιώσουν τίς ὑποψίες ἡ ὀρθότερα τίς ἐλπίδες μου. Ἡ ἐρευνητική ἐργασία ἄρχισε νά συστηματοποιεῖται μέ τῆ δημιουργία τῆς τριμελοῦς ομάδος πού ἀναφέραμε καί πού ἡ συνερ-

γασία της απέδωσε πολύτιμα αποτελέσματα. Ἡ διερεύνηση τοῦ Παγγαίου ἄρχισε ἀπό τή Ν-ΝΔ περιοχή μέ βάση τήν Παλαικώμη. Ἦδη τώρα πού συμπληρώνουμε τίς γραμμές αὐτές καί ἔχουν ἤδη τυπωθῆ οἱ πίνακες, ἔχουμε στά χέρια μας ἕνα πολλαπλάσιο ὕλικό χαραγμάτων, πού οἱ ἐπιειλημμένοι ἐπιτόπιοι πειραματισμοί μας μᾶς ὀδήγησαν νά μεθοδεύσουμε, τελικά, διαφορετικά τήν ἀπεικόνισή τους.

Τόν ἀριθμό τῶν χαραγμάτων πού παραθέτουμε φροντίσαμε νά τόν κατατάξουμε ἐνδεικτικά κατά θέματα. Ἀνάμεσα στίς κατηγορίες ἔχουν εἰσχωρήσει θέματα μέ διαφορετικές τεχνικές καί ὕφος χαράξεως. Ὅρισμένα ὅμως σχήματα, ἄσχετα μέ τό θέμα τους, μοιάζουν πολύ μεταξύ τους, ἀκολουθοῦν τήν ἴδια τεχνική, ἀνήκουν στήν ἴδια ἐποχή, ἔχουν γίνει σχεδόν ἀπό τό ἴδιο χέρι. Οἱ βασικές κατηγορίες στίς ὁποῖες μποροῦν νά καταταγοῦν σχεδόν ὅλα τά χαράγματα τοῦ Παγγαίου εἶναι οἱ ἑξῆς: ζῶα, πολλά ζῶα, ἰδίως ἄγρια, ἄνθρωποι, συνήθως ὀπλισμένοι μέ τόξα καί ἀργότερα μέ δόρατα, κυνηγοί καί ἰδίως ὀπλισμένοι καβαλάρηδες μέ δόρατα, μέ ἀσπίδες καί δόρατα καί τέλος μέ δόρατα καί σπαθιά.

Κάποια ἐποχή τό ἄλογο καί ἰδίως ὁ ἔφιππος πολεμιστής τούς συγκινοῦσε ιδιαίτερα. Οἱ ἱππεῖς μέ τά μακριά δόρατα εἶναι ἄλλοτε ἔτοιμοι νά καβαλικέψουν (εἰκ. 43), ἄλλοτε σέ κίνηση ἐπιτίθενται ἐπάνω στό ἄτι τους (εἰκ. 39, 40, 42, 44). Σέ μιά μοναδική περίπτωση ἕνας ἱππέας κυνηγáει μέ δόρυ ἕνα ζῶο (εἰκ. 37). Οἱ ἄνθρωποι σχεδιάζονται μέ ὑποτυπώδη τρόπο (εἰκ. 27, 28), ἔχουν ὅμως κίνηση καί εἶναι ἐκφραστικώτατοι. Ὁ καλλιτέχνης ἔχει ἐμπιστοσύνη στό σχέδιό του, ὅπως συμβαίνει πάντοτε στήν αὐθεντική πρωτόγονη τέχνη. Ὁ ἄγνωστος δημιουργός τῶν χαραγμάτων, ὅπως ὅλοι οἱ πρωτόγονοι, δέν λησιμονεῖ νά χαρακτηρίσει τό φύλο τῶν εἰκονιζομένων, ιδιαίτερα τῶν ζώων. Μεγάλη ἐντύπωση καί θαυμασμό φαίνεται ὅτι τούς προξενοῦν τά ζῶα πού πρέπει καί «δυνάμει» νά κατακτήσουν καί ἀπ' αὐτά ιδιαίτερα τό ἐλάφι (εἰκ. 1-7). Ὅρισμένα μάλιστα ἀπό τά χαράγματα πού ἀπεικονίζουν ἐλάφια θά πρέπει νά χαρακτηριστοῦν ὡς ἀριστουργήματα αὐτῆς τῆς περιόδου.

Μιά ὀρισμένη ἐποχή μποροῦμε νά διακρίνουμε ἀπό τήν ἔντονη σηματοποίηση τῶν μορφῶν. Τήν ἐποχή αὐτή τήν χαρακτηρίζει μιά παραλληλία τῶν γραμμῶν πού προσδιορίζουν τόν κορμό τῶν ζώων, μιά τυποποίηση τῶν σχημάτων πού ἀποδεικνύει ἀπό τή μιά μεριά γνώση τοῦ ἀντικειμένου τους καί ἀπό τήν ἄλλη τή συχνή ἐπανάληψη τοῦ ἀπεικονιζομένου. Χαρακτηριστικά ἀναφέρουμε ὀρισμένα παραδείγματα αὐτῆς

τῆς κατηγορίας: τὰ ἐλάφια (εἰκ. 1, 2, 4, 6, 7, πίν. Γ'), τὸ ζῶο (εἰκ. 13), τὴν ἀλεπού (εἰκ. 18), τὰ ζῶα (εἰκ. 19 καὶ 22). Τὰ ζῶα αὐτά, ἔχω τὴ γνῶμη ὅτι ἀποτελοῦν τὶς ἀρχαιότερες παραστάσεις στὸν κύκλο τῶν χαραγμάτων τοῦ Παγγαίου πού μελετήσαμε ἐπάνω σέ επίπεδες (ὀριζόντιες) ἐπιφάνειες. Μιά βασική ἰδιομορφία τῶν ἀκτιδογραφημάτων τοῦ Παγγαίου εἶναι ὅτι βρῖσκονται συνήθως σέ βράχους μέ ὀριζόντια περίπου, πολύ χαμηλὴ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια (πίν. Α'). Δέν θά πρέπει νά παραλείψουμε νά ἀναφέρουμε ὅτι τὰ ζῶα συνήθως πού εἰκονίζονται ἔχουν γύρω τοὺς ἀνθρώπους πού τὰ κνηγοῦν καὶ πού κατορθώνουν νά τὰ πλιγώσουν ἢ νά τὰ σκοτώσουν. Πλάι καὶ ἐπάνω στὰ ζῶα εἰκονίζονται βέλη, πολλά βέλη καὶ ἀκόντια, μέ ἔντονα τὰ χαρακτηριστικά τῆς δράσεώς τους (πίν. Β', Η', εἰκ. 2, 19). Τὸ τελείωμα τῶν γραμμῶν πού διαγράφουν τὸ σῶμα δηλώνεται ἔντονα μέ βούλες, δηλαδή σημεῖα πῶ βαθιὰ σκαλισμένα (πίν. Β', εἰκ. 2). Ἴσως στὰ πῶ παλιὰ χαράγματα τὸ γέμισμα τοῦ σώματος (τοῦ κορμοῦ) νά γίνεται μέ παράλληλες γραμμές, ὅπως ὑποθέσαμε καὶ προηγουμένως (εἰκ. 4, 6, 7, πίν. Β'). Ἡ κίνηση τῶν πλιγωμένων ζώων καὶ ἡ μεγαλοπρέπειά τους διακρίνεται ἔντονα στὰ πρωτόγονα χαράγματα τοῦ Παγγαίου (εἰκ. 4, 7). Ἡ οἰκονομία πού διακρίνει τὰ σχέδια αὐτά εἶναι ὑποβλητική.

Σκυμμένοι στοὺς βράχους θαυμάζουμε πολλὴ ὥρα τὸ μεγαλεῖο τοῦ σχεδίου τῶν χαραγμάτων καὶ τὴ δύναμη νά μεταδίδη τὸ δέος, μεγεθυμένο ἴσως ἀπὸ τὸν ἔντονο σκιοφωτισμὸ τοῦ ἡλίου πού πῆγαινε νά δύση. Ἐχουν τόσο ἔντονη τὴν προσωπικότητα τῶν εἰκονιζομένων ζώων τὰ σχεδιάσματα αὐτά τῶν ἐλαφίων, ὥστε τὰ σχήματά τους λαβαίνουν διαστάσεις προσωπογραφίας. Ὑποψιάζομαι ὅτι τὸ ἐλάφι τῆς εἰκόνας 7 εἶχε κάποια ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά στὸ τρίχωμα ἢ στὰ κέρατά του καὶ ὁ ἄγνωστος καλλιτέχνης τοῦ προϊστορικοῦ Παγγαίου τὸ συναντοῦσε συχνά καὶ τὸ ἀναγνώριζε καὶ τὸ καμάρωνε καὶ εἶχε μεταξύ τους ἀναπτυχθῆ μία φίλια πρωτόγονη καὶ στὸν καλλιτέχνη ἓνα δέος.

Τὰ ἄλλα ὅμως ζῶα πού ὑπάρχουν ζωγραφισμένα εἶναι δύσκολο νά τὰ ταυτίσουμε ὅλα χωρὶς κίνδυνο πλάνης. Εὐκόλα ἀναγνωρίζουμε τὴν ἀλεπού (εἰκ. 18), τὸν σκύλο πού γνωρίζουν νά σχεδιάζουν καλά (εἰκ. 12). Στὸ ζῶο ὅμως τῆς εἰκόνας 10 μόνο ἓνα φανταστικὸ δεινόσαυρο ἢ καγκουρῶ μπορούμε νά ἀναγνωρίσουμε. Ζῶο μέ μικρότερα τὰ μπροστινά πόδια καὶ μεγάλη δυνατὴ οὐρά, παριστάνει καὶ τὸ σχέδιο τῆς εἰκόνας 15. Ἐνα ἄλλο παράξενο ζῶο μέ ἓνα εἶδος προβοσκίδας εἶναι καὶ τὸ ζῶο τῆς εἰκόνας 21. Θά πρέπει ὅμως νά γίνῃ καὶ μιά παλαιοντολογικὴ ἔρευνα

στήν περιοχή για να διαπιστωθῆ ποιὰ ζῶα εἶναι δυνατό νά ἔχουν ἐπιζήση στήν ὕστερη νεολιθική τουλάχιστον ἐποχή στήν περιοχή τοῦ Παγγαίου.

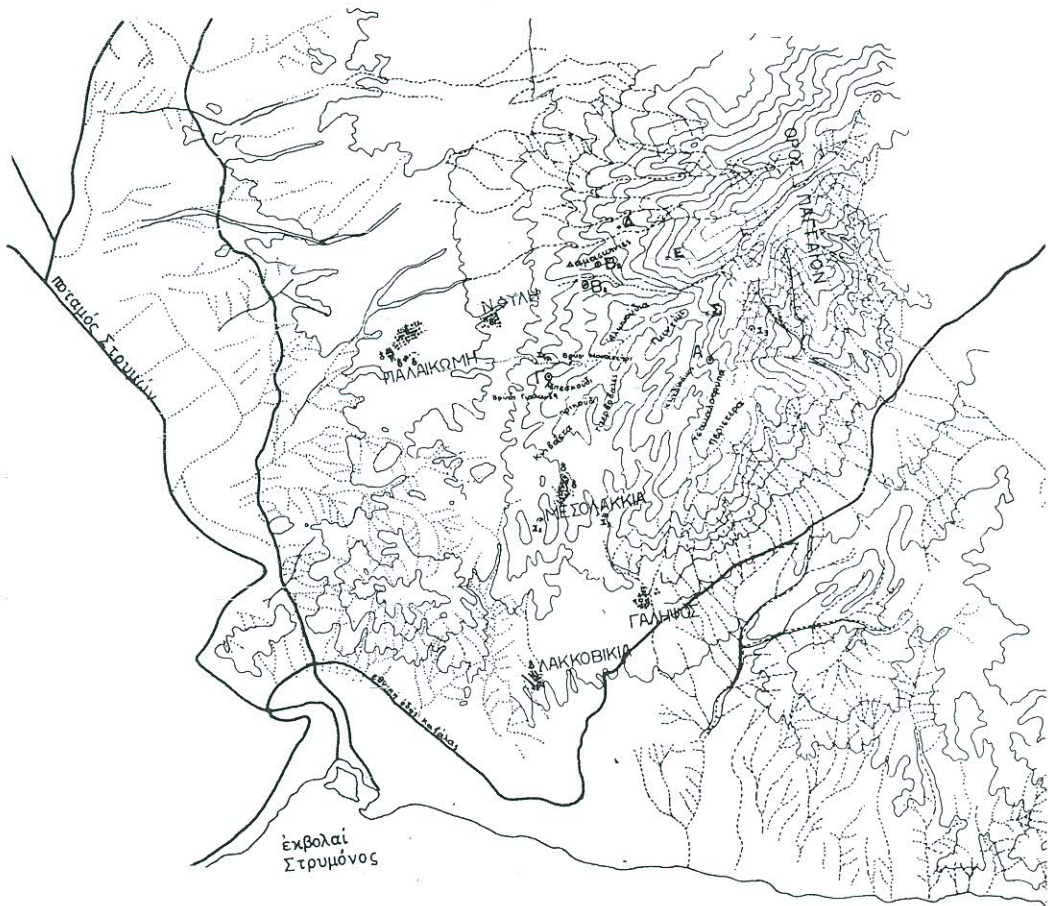
Τά ζῶα συνήθως τά ἀπεικονίζουν σέ πλάγια ὄψη, ὄχι σπάνια ὄμως καί σέ ἀνοψη, ὅπως τό ζῶο τῆς εἰκόνας 25. Ἐνα ἄλλο ἀξιόλογο σχεδίασμα ζῶου σέ κάτοψη εἶδε ὁ φοιτητής μου κ. Παπασωτηρίου στήν ὄροφή μιᾶς λιγόβαθης σπηλιᾶς, μιᾶς «περιστερεᾶς», ὅπως τίς ὀνομάζουν στό Παγγαῖο.

Στήν περιοχή τῆς Μακεδονίας τό ἄλογο ἀπό πολύ ἔνωρίς χρησιμοποιήθηκε γιά πολεμικούς σκοπούς. Οἱ ὀπλίτες ὄμως καί ιδιαίτερα οἱ καβαλάρηδες μέ τά μακριά δόρατα εἶναι πολύ δύσκολο νά ταυτισθοῦν στήν ἐποχή, ὅπου οἱ μακεδονικές φάλαγγες ἦταν ὀπλισμένες μέ σάρισες. Εἶναι περισσότερο πιθανόν ὅτι οἱ καβαλάρηδες, ἰδίως ἐκεῖνος μέ τό ψηλό καπέλλο (εἰκ. 40), ἀλλά καί οἱ ἄλλοι τῶν εἰκόνων 41, 44 πρέπει νά εἶναι μεταγενέστεροι. Ὁ ἰππέας πάντως τῆς εἰκόνας 44, μέ τό μακρὺ δόρυ καί τό σπαθί, πρέπει πλέον νά ἀνήκει στό μεσαίωνα. Δυστυχῶς καί γιά τό βυζαντινὸ ἰππικὸ γνωρίζουμε πολύ λίγα πράγματα, γιά νά μπορέσουμε νά διακρίνουμε ὁμοιότητες. Ἐξᾴλλου, στή βυζαντινὴ ζωγραφικὴ καί μικροτεχνία ὑπάρχουν τόσες ἀφαιρέσεις καί ἐπικρατεῖ τόση σχηματοποίηση, ὥστε εἶναι ἀδύνατη ἡ ἐξαγωγή θετικῶν συμπερασμάτων ἀπὸ τὴ σύγκριση. Θά μπορούσαμε ὄμως νά ὑποστηρίξουμε ὅτι καί στή λαϊκὴ μεσαιωνικὴ τέχνη ἐπικρατοῦσαν τά κυρίαρχα χαρακτηριστικά τῆς πρωτόγονης τέχνης. Τό σπαθί πάντως τοῦ ἰππέα εἶναι πλέον μεσαιωνικὸ (εἰκ. 39 καί ἰδίως πίν. Ζ'). Ὁ ἄλλος ὀπλίτης πού βαδίζει πλάι στό ἄλογό του (εἰκ. 43) μέ τό πανύψηλο δόρυ, κάτι πού ἔκανε ἰδιαίτερη ἐντύπωση στό ζωγράφο, ἔχει καί ἀσπίδα μικρὴ καί σαλβάρια. Πρέπει νά εἶναι ἕνας ξένος, ἕνας ἀνατολίτης, ἕνας Σελτζοῦκος, ἴσως ἕνας μισθοφόρος, πάντως ἕνας βάρβαρος. Ἀπὸ τοὺς καβαλάρηδες ἐπίσης, ἐκεῖνοι μέ τά παράξενα καλύμματα στό κεφάλι, πρέπει νά ἀνήκουν ὅπωςδήποτε στό μεσαίωνα (εἰκ. 40, 41). Ἐνα ἄλλο γεγονός πού ἀποδεικνύει ὅτι ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ τά χαράγματα ἀνήκει ὅπωςδήποτε στὸν μεσαίωνα εἶναι ἡ διαπίστωση τῶν σταυρῶν πού γειτονεύουν μ' αὐτὰ καί πού ἀπὸ τὴ μορφολογία τους θά μπορούσαμε νά τοὺς τοποθετήσουμε στὸν 9ο-11ο αἰῶνα.

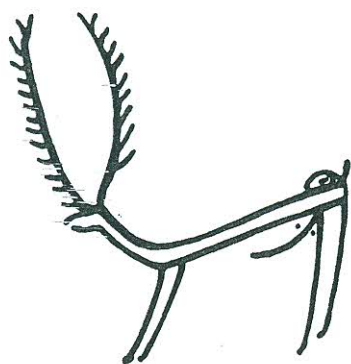
Ἀπὸ τά πιὸ ἀξιόλογα χαράγματα εἶναι καί ἡ παράσταση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φορτίο στό ζυγὸ (εἰκ. 31). Εἰκονίζεται ἕνας ἐργάτης πού μεταφέρει μέ δυσκολία ζυγισμένο στίς ἄκρες ἑνὸς ξύλου βαρὺ φορτίο. Θά μπορούσαμε ἄραγε νά διαβλέψουμε στό βαρὺ φορτίο μετάλλευμα ἀπὸ

τό ἀνορουσσόμενο στήν περιοχή; Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καί ἡ σφραγίδα (;) τῆς εἰκόνας 32, ἀλλά μέ αὐτή θά ἀσχοληθοῦμε σέ προσεχῆ δημοσίευση.

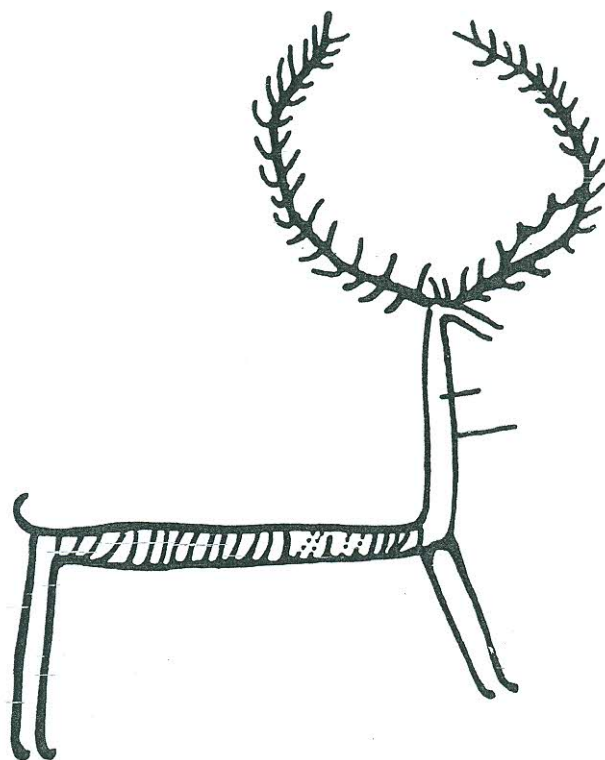
Ἡ ἐντόπιση ἀρχαίων ἢ μεσαιωνικῶν χαραγμάτων δεν εἶναι τόσο συνηθισμένη, χωρίς νά εἶναι καί σπάνια. Συγκεντρωμένο ὅμως ἓνα τόσο μεγάλο ὑλικό ἀκιδογραφημάτων, ὅπως αὐτό πού ἀνακαλύψαμε στό Παγγαῖο, δέν πρέπει νά ὑπάρχει ἀλλοῦ στόν τόπο μας. Θά πρέπει ὅμως νά καταβληθοῦν συστηματικές προσπάθειες γιά τήν ἀνάδειξη καί τή διατήρησή τους, γιατί μεγάλοι κίνδυνοι τά ἀπειλοῦν. Ἀπό ἄγνοια οἱ τοσπάνηδες τά καταστρέφουν, γιατί στό Παγγαῖο ὑπάρχει ἡ φήμη ὅτι τά χαραγμάτων ἐπισημαίνουν κρυμμένους θησαυρούς καί τά καταστρέφουν ἀνατινάζοντάς τα. "Όταν τά βρίσκουν στίς σπηλιές, ἀνατινάζουν ὅλο τό ἔδαφος τοῦ σπηλαίου καί καταστρέφουν κάθε τι πού θά μπορούσε νά ἀνοίξει μιὰ σχισμή γιά νά μπῆ λίγο φῶς στή σκοτεινή αὐτή ἐποχή καί στήν ἱστορία τῆς σκοτεινότερης ἀκόμα περιοχῆς. "Αν διατηρηθοῦν ὅμως, θά μπορούσαν νά ἀποτελέσουν τό ἐπίκεντρο ἑνός καλλιεργημένου ἐνδιαφέροντος γιά τήν εἰδική αὐτή τέχνη τῆς μακρονῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Χάρτης τής περιοχής τών άκιδογραφημάτων (ΝΔ Παγγαίον).

1

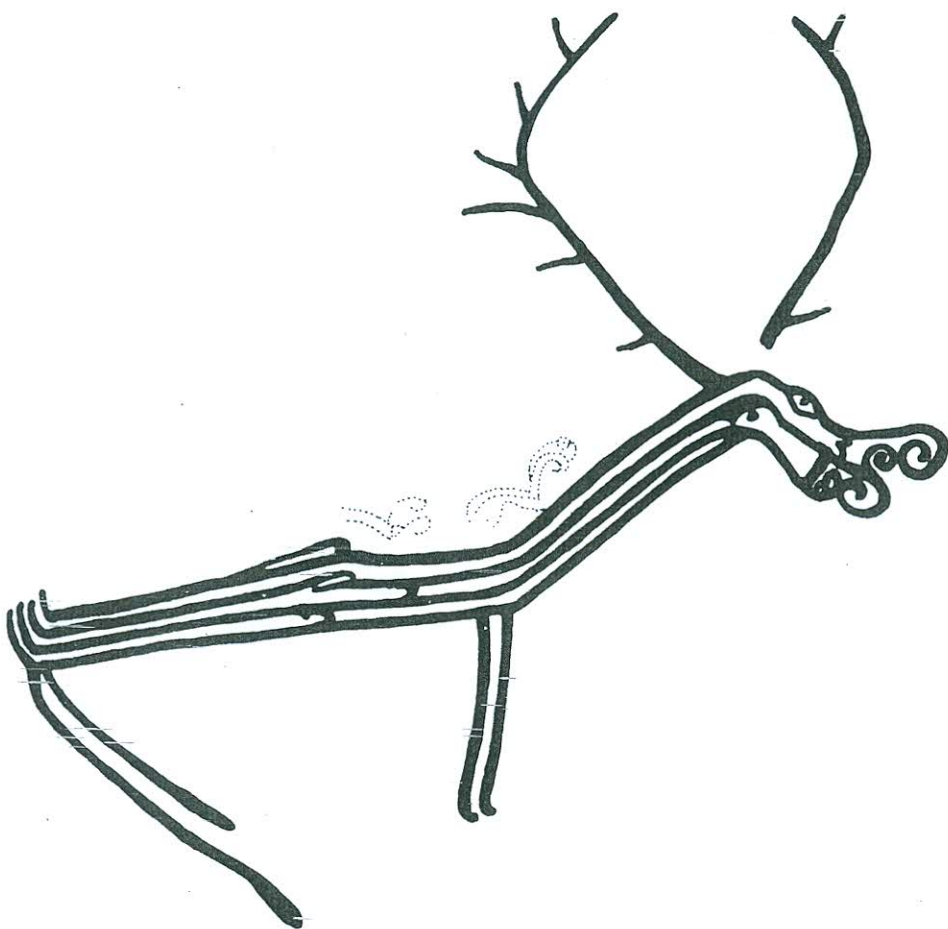
2

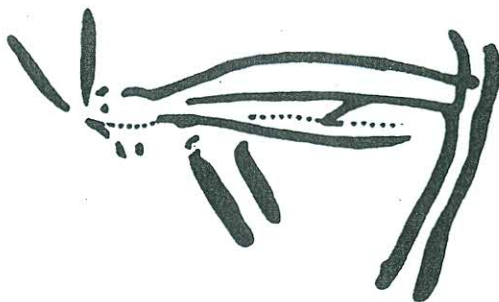
3

Εἰκὼν 1, περιοχὴ Β 2. 2, περιοχὴ Γ (πρὸβλ. πίν. Η΄) 3, περιοχὴ Γ (1=0,062 μ., 2=0,105 μ., 3=0,048 μ.).

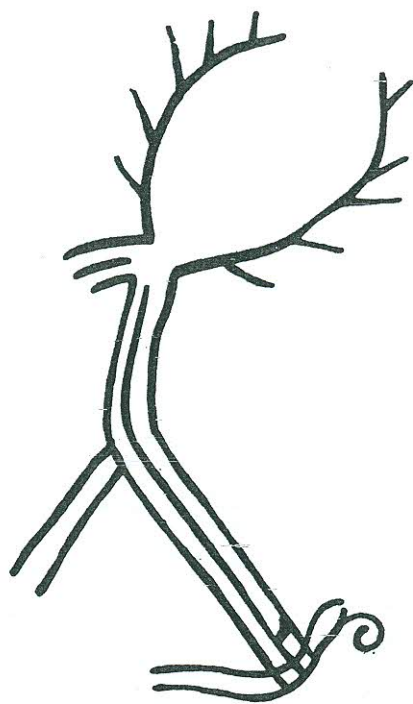
4

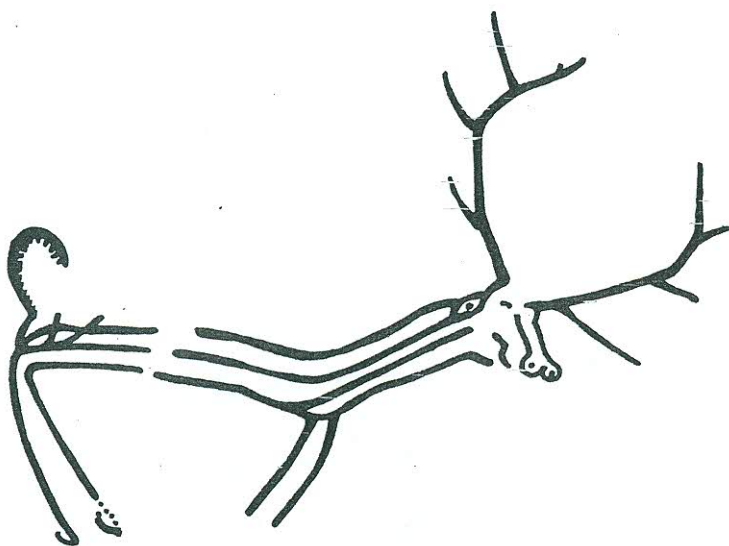
5

Εικόν 4, 5, περιοχή Α (πρβλ. πίν. Γ'). (4=0,049 μ., 5=0,077 μ.).

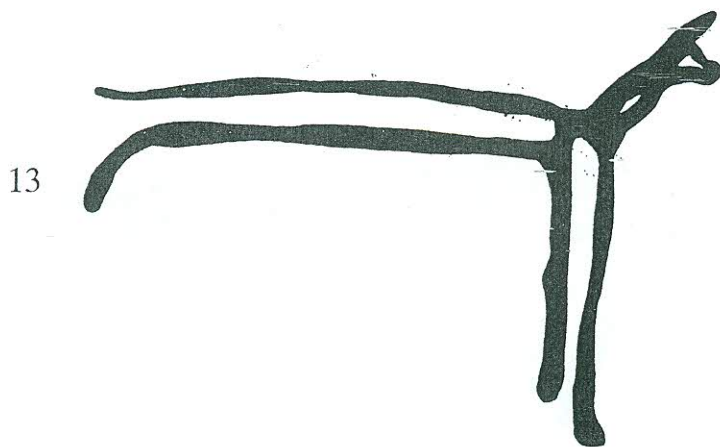
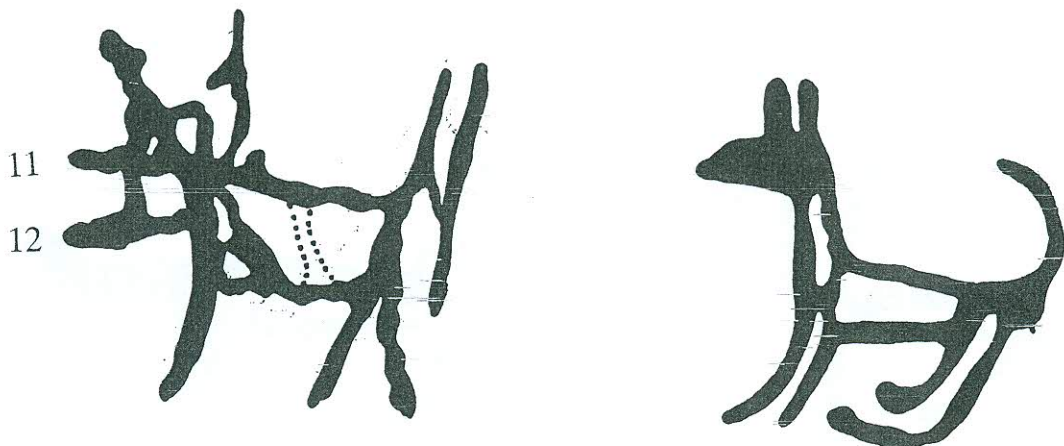
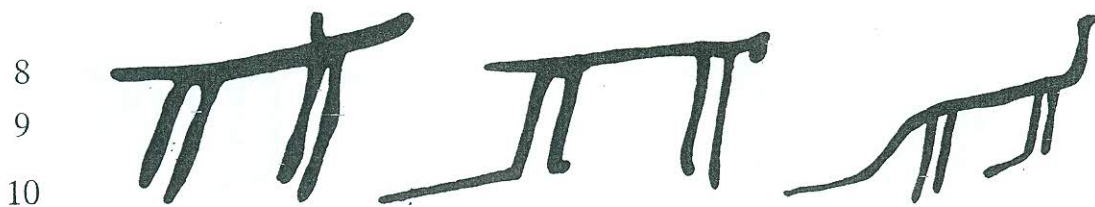

6

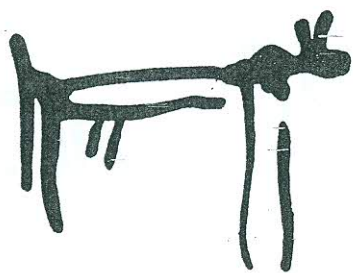

7

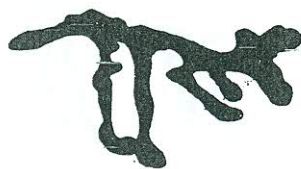
Εἰκόν 6, 7, περιοχή Α (πρὸβλ. πίν. Β). (6=0,072 μ., 7=0,10 μ.).

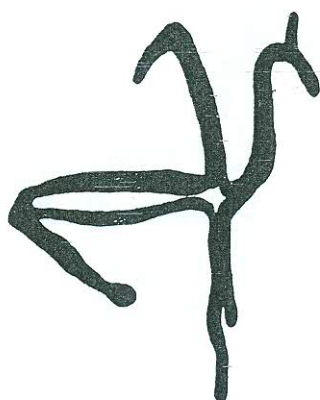
Εικόν 8, 9, 10, περιοχή Α. 11, 12, περιοχή Β 1. 13, περιοχή Γ. (8=0,047 μ., 9=0,06 μ., 10=0,047 μ., 11=0,065 μ., 12=0,058 μ., 13=0,098 μ.).

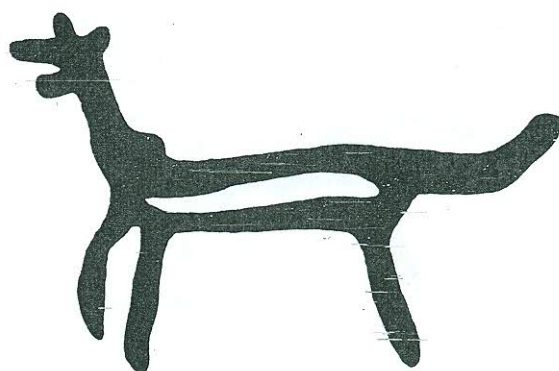
14

15

16

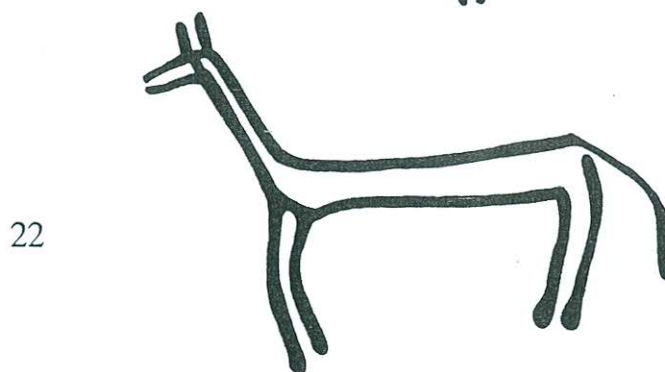
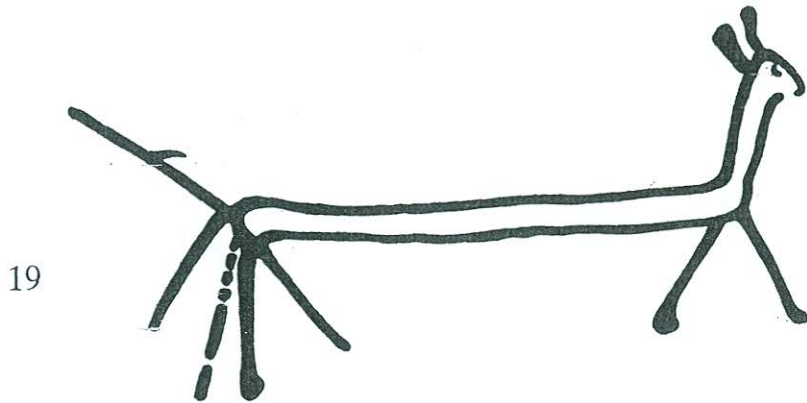

17

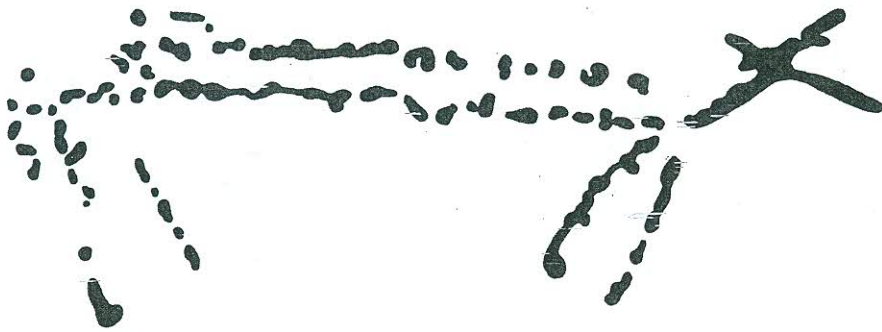

18

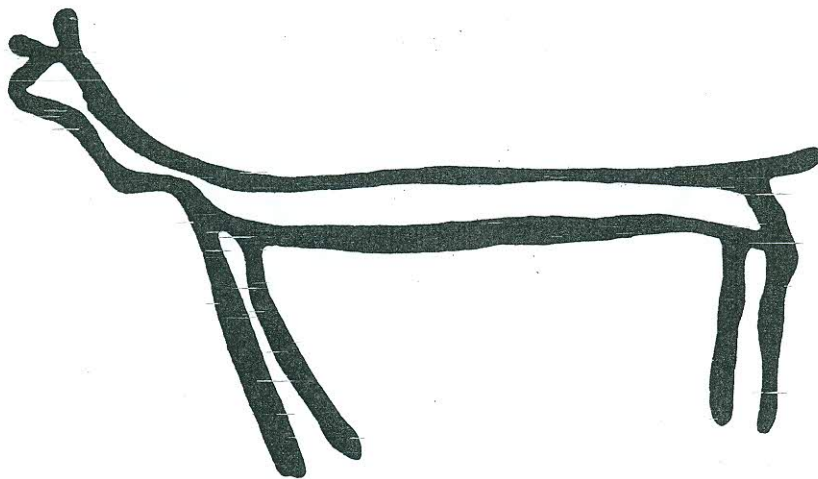
Εἰκόν 14-18 περιοχὴ Γ. (14=0,046 μ., 15=0,04 μ., 16=0,042 μ., 17=0,075 μ.,
18=0,13 μ.).

Εικόν 19-22, περιοχή Β 1 (πρβλ. πίν. Ε', 2). (19=0,127 μ., 20=0,10 μ.,
21=0,067 μ., 22=0,09 μ.).

23

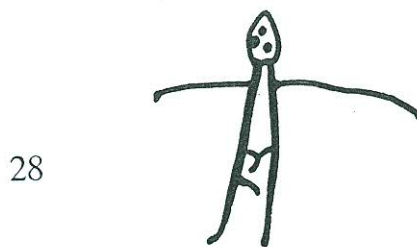
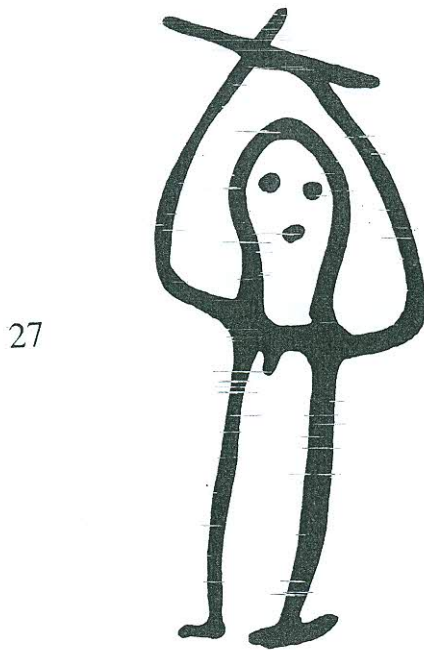
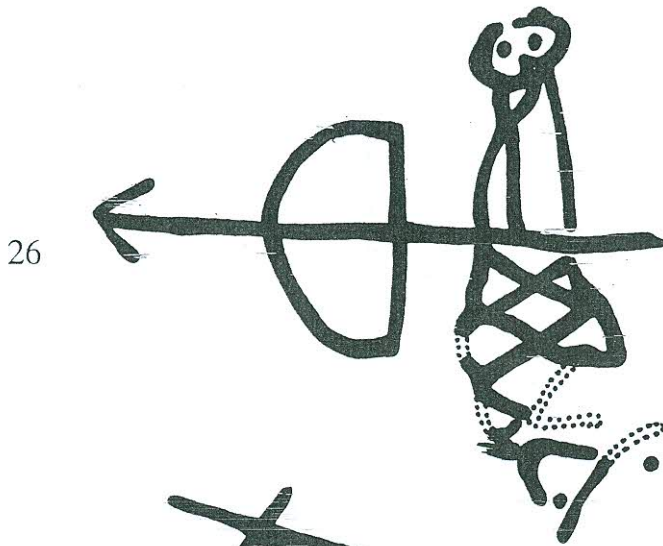

24

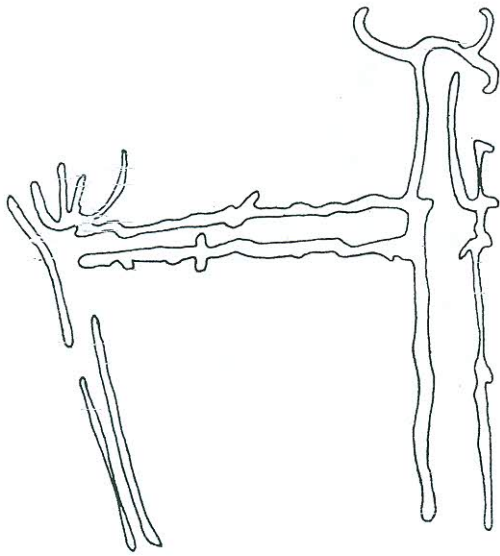

25

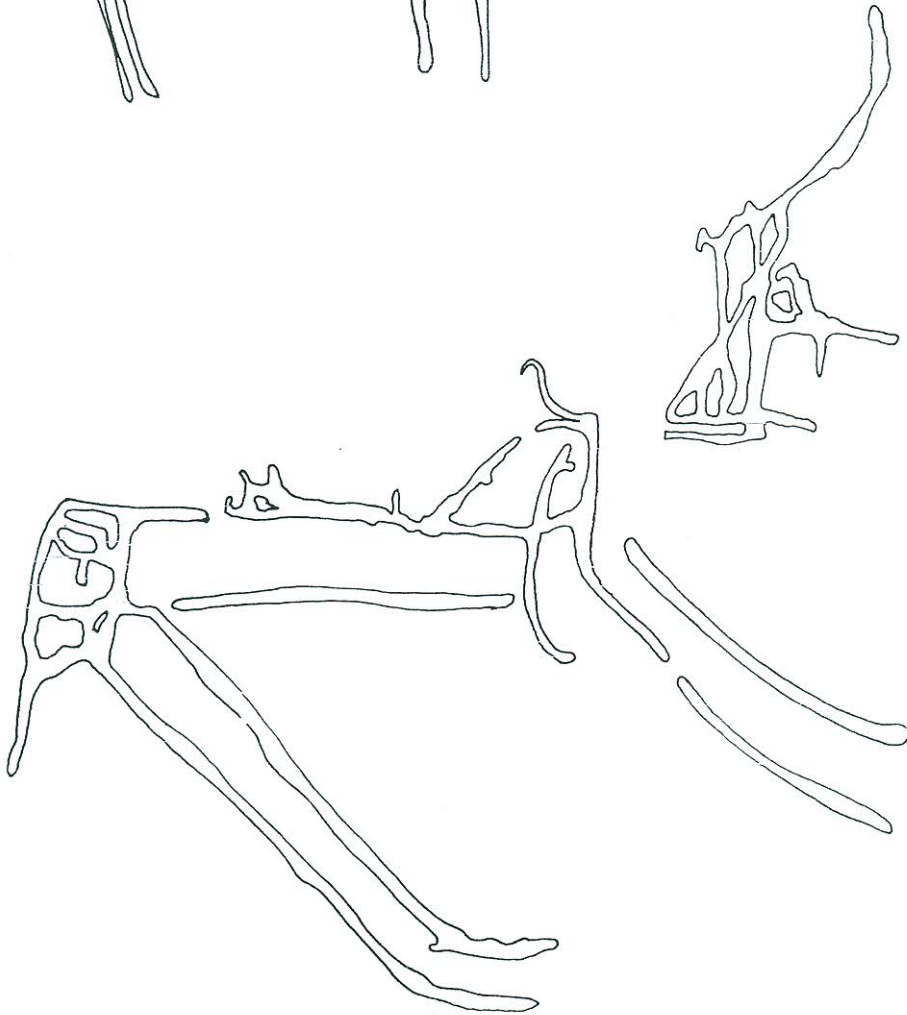
Εἰκόν 23-25 περιοχή Γ. (23=0,125 μ., 24=0,115 μ., 25=0,103 μ.).

Εικόν 26, περιοχή Α. 27, περιοχή Β. 2. 28 περιοχή Β 1. (26=0,10 μ.,
27=0,053 μ., 28=0,045 μ.).

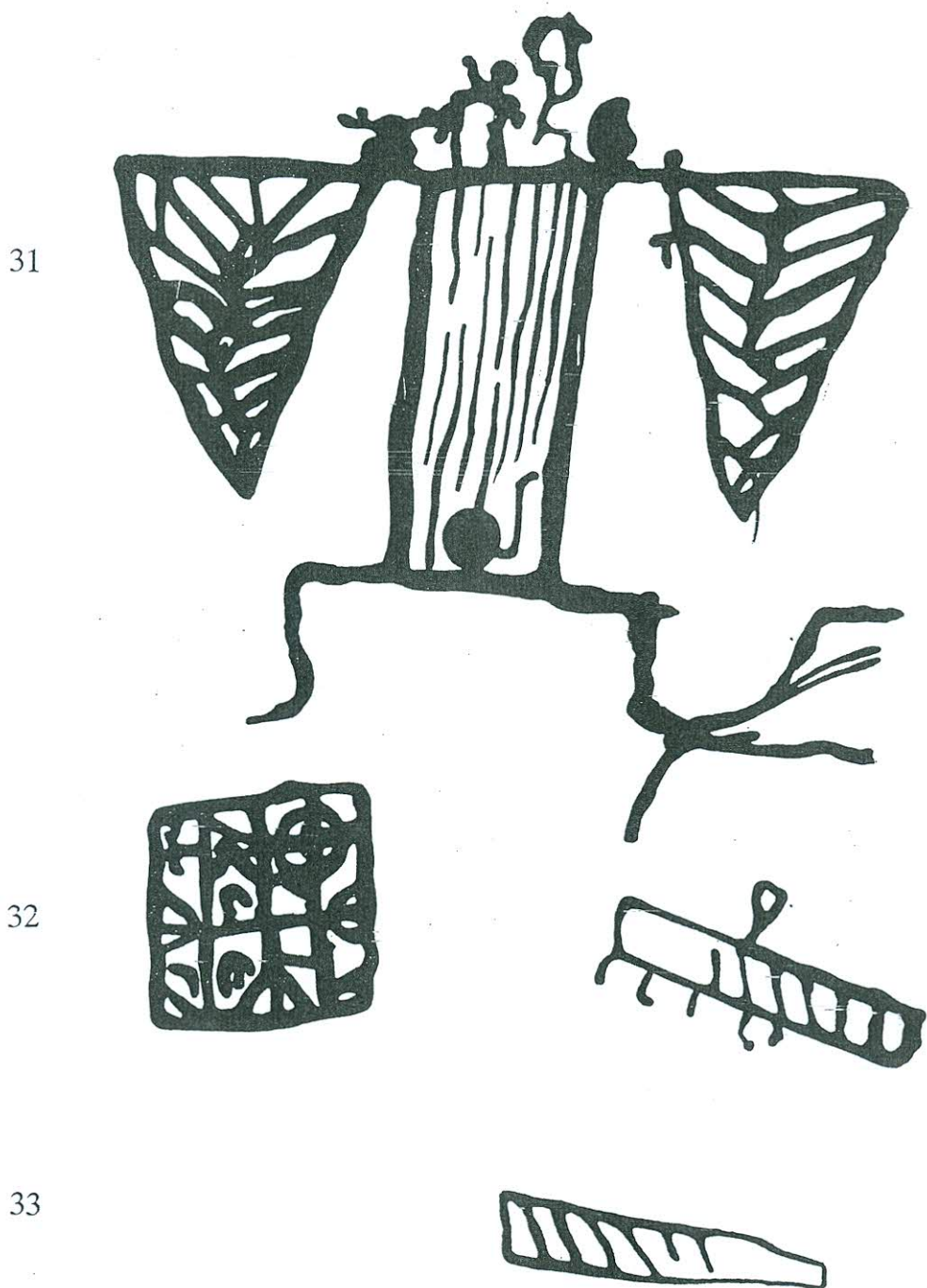

29

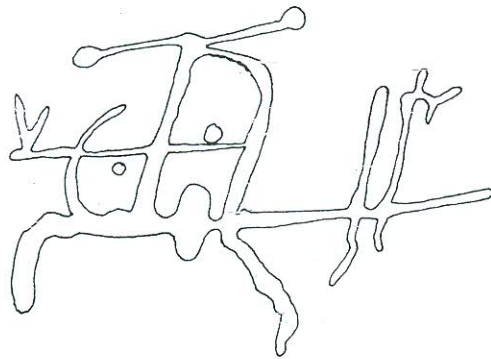

30

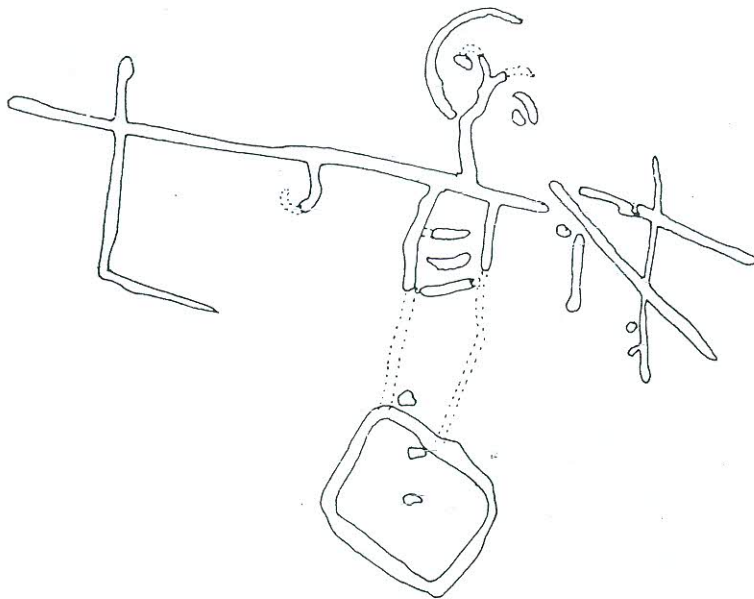
Εἰκόν 29, 30, περιοχή Γ. (29=0,073 μ., 30=0,0135 μ.).

Εικόν 31, 32, 33, περιοχή Γ. (31=0,15 μ., 32=0,045 μ., 33=0,63 μ.).

34

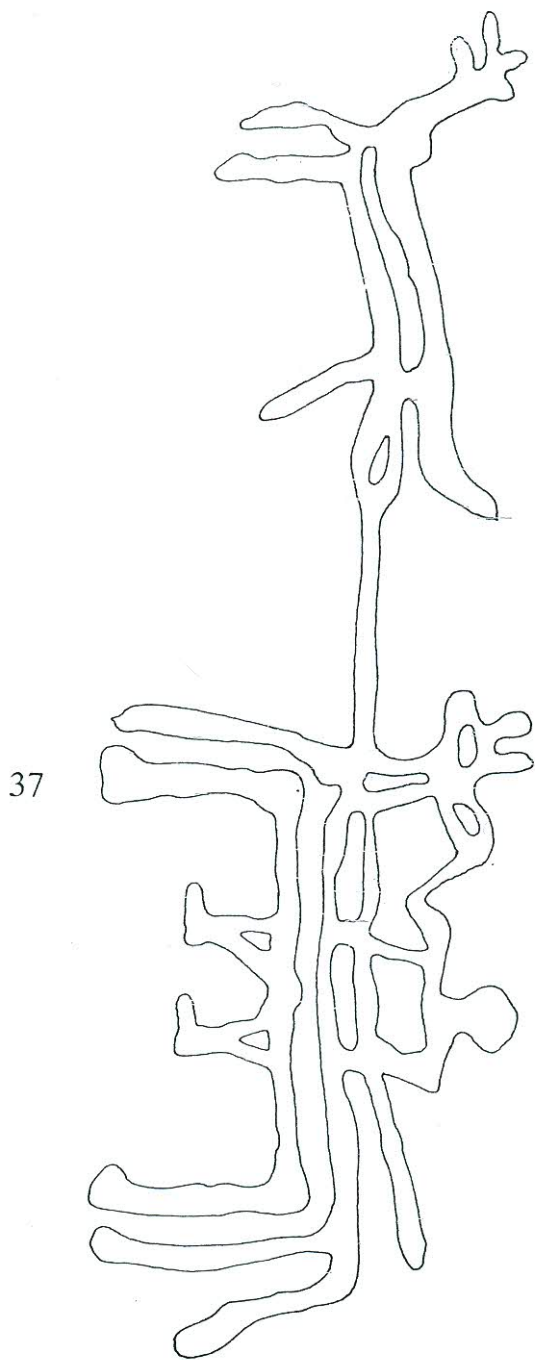

35

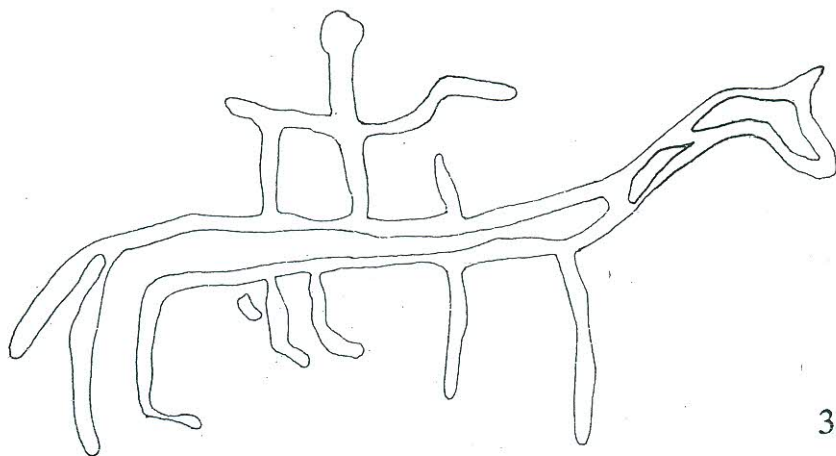

36

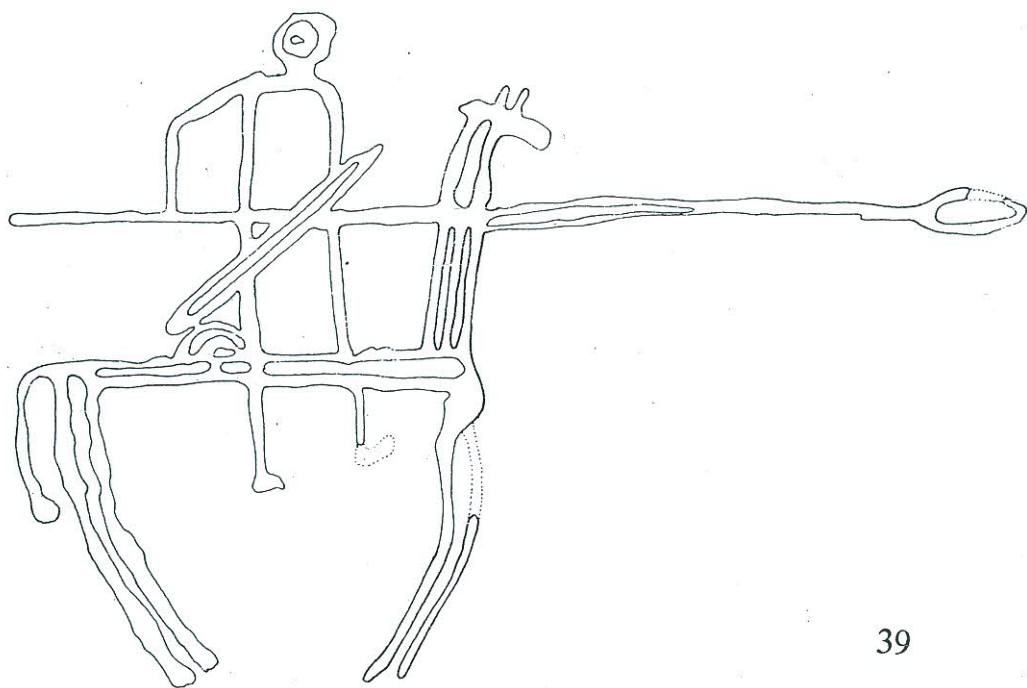
Εἰκόν 34, περιοχή Γ. 35, 36, περιοχή Α. (34=0,08 μ., 35=0,13 μ.,
36=0,025 καὶ 0,027 μ.).

Εικών 37, περιοχή Γ. (0,21 μ.).

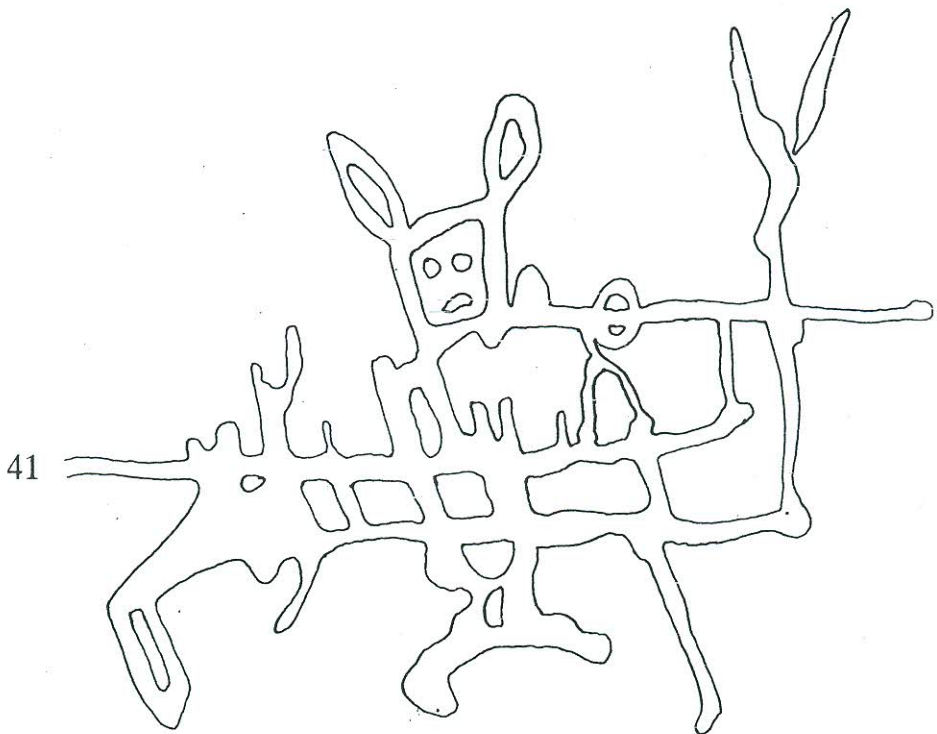
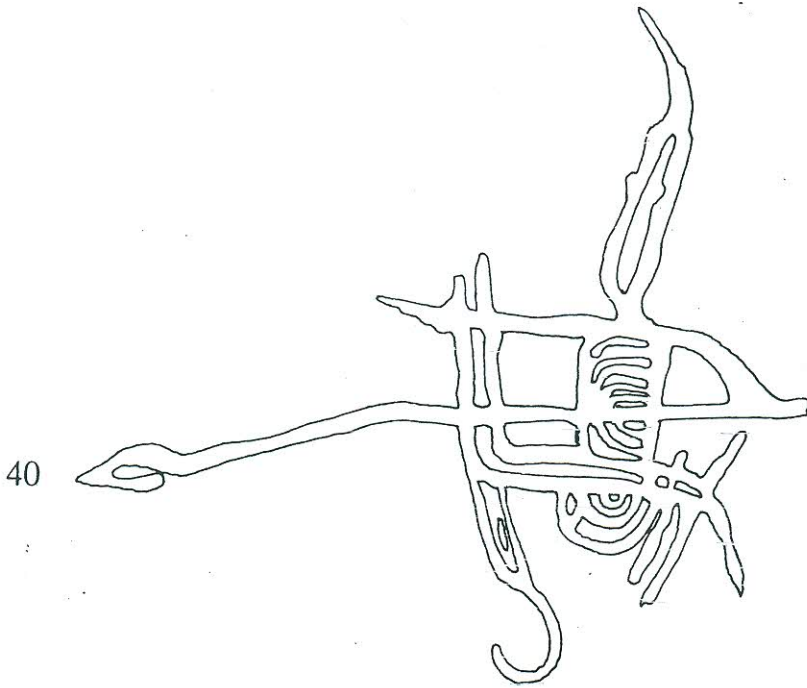

38

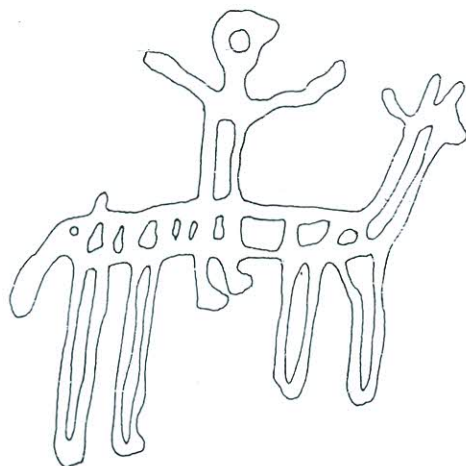

39

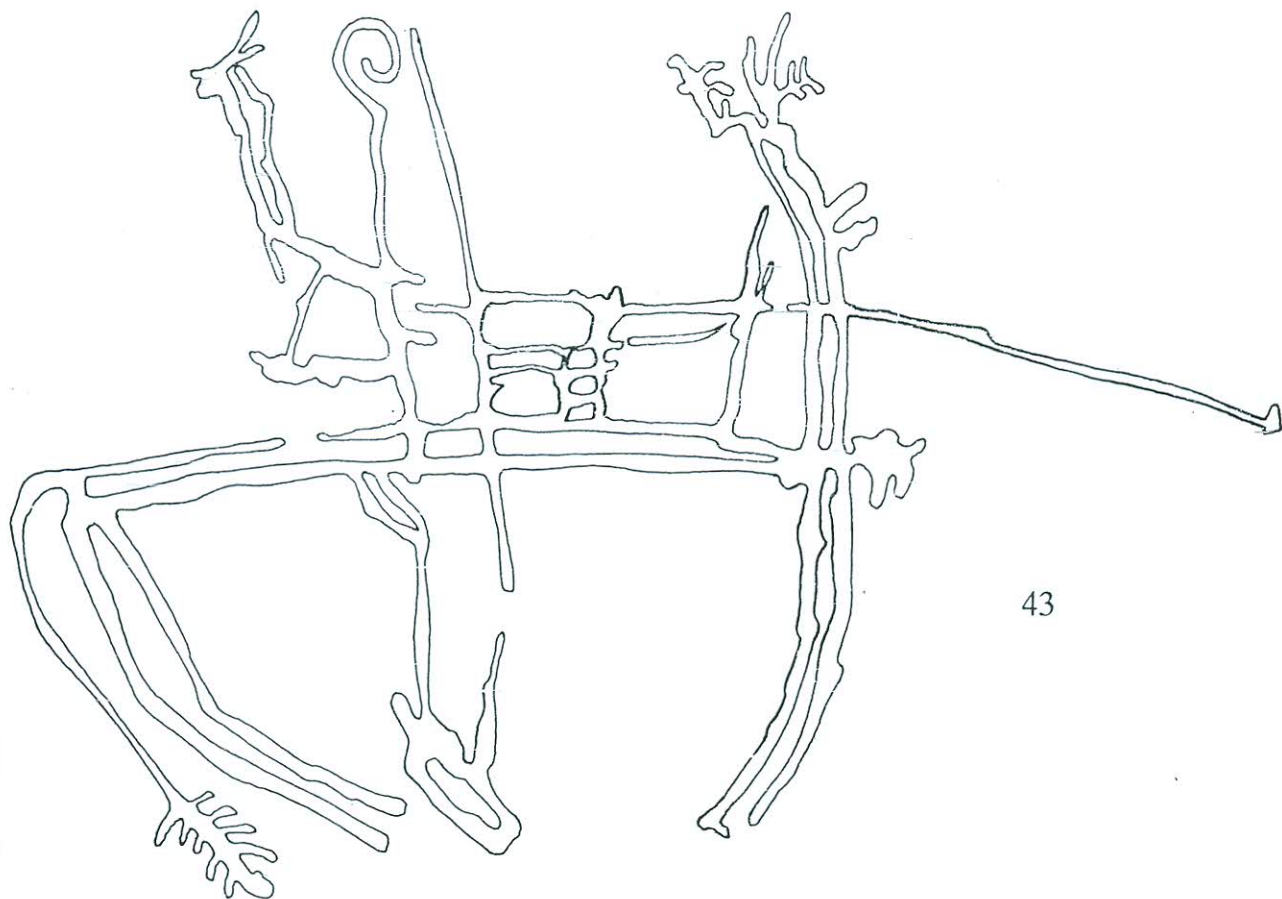
Εἰκόν 38, 39, περιοχή Γ. (38=0,125 μ., 39=0,23 μ., πρβλ. πίν. Ζ').

Εικών 40, περιοχή Γ. 41, περιοχή Β 2. (40=0,123 μ., 41=0,145 μ.).

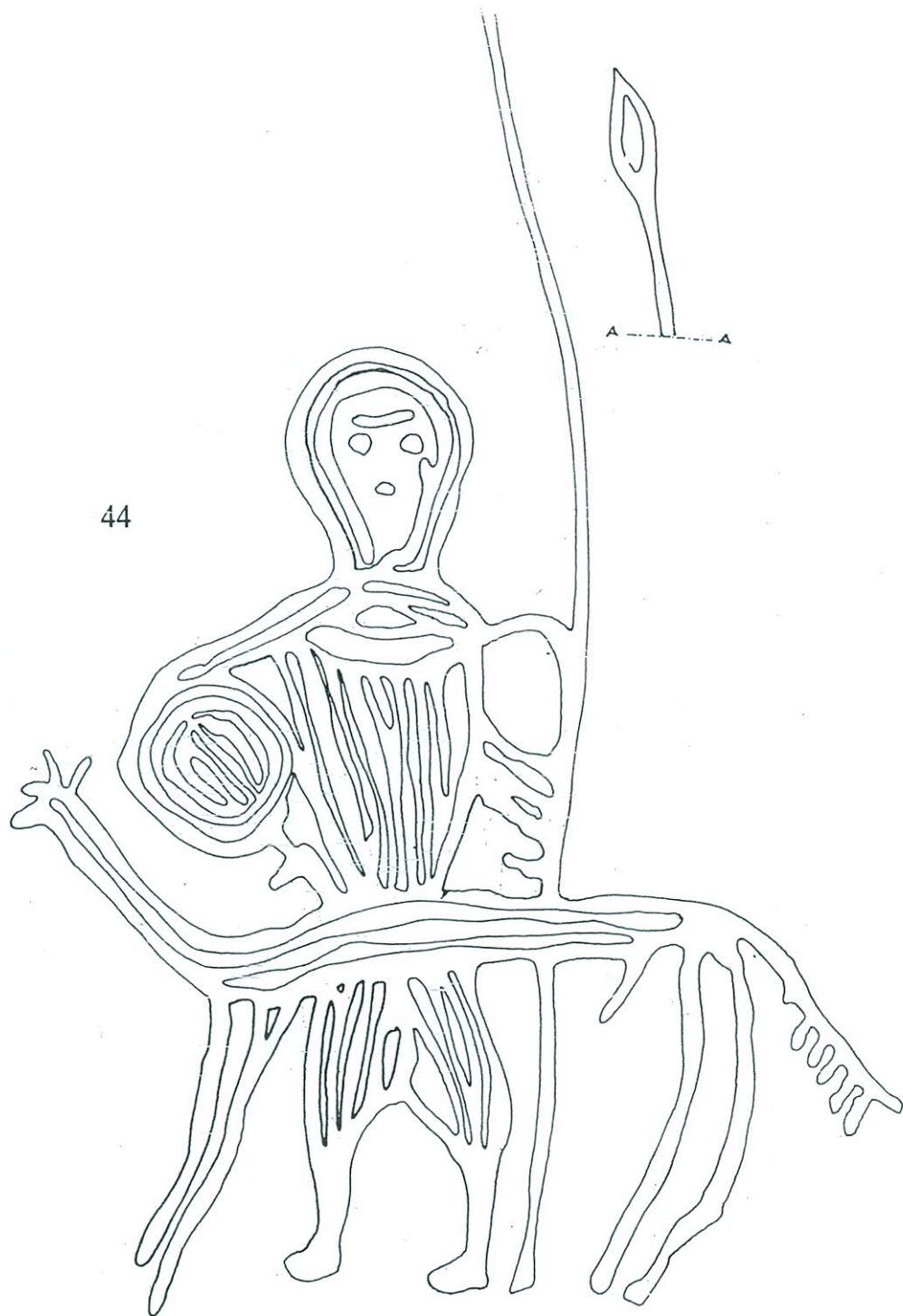

42

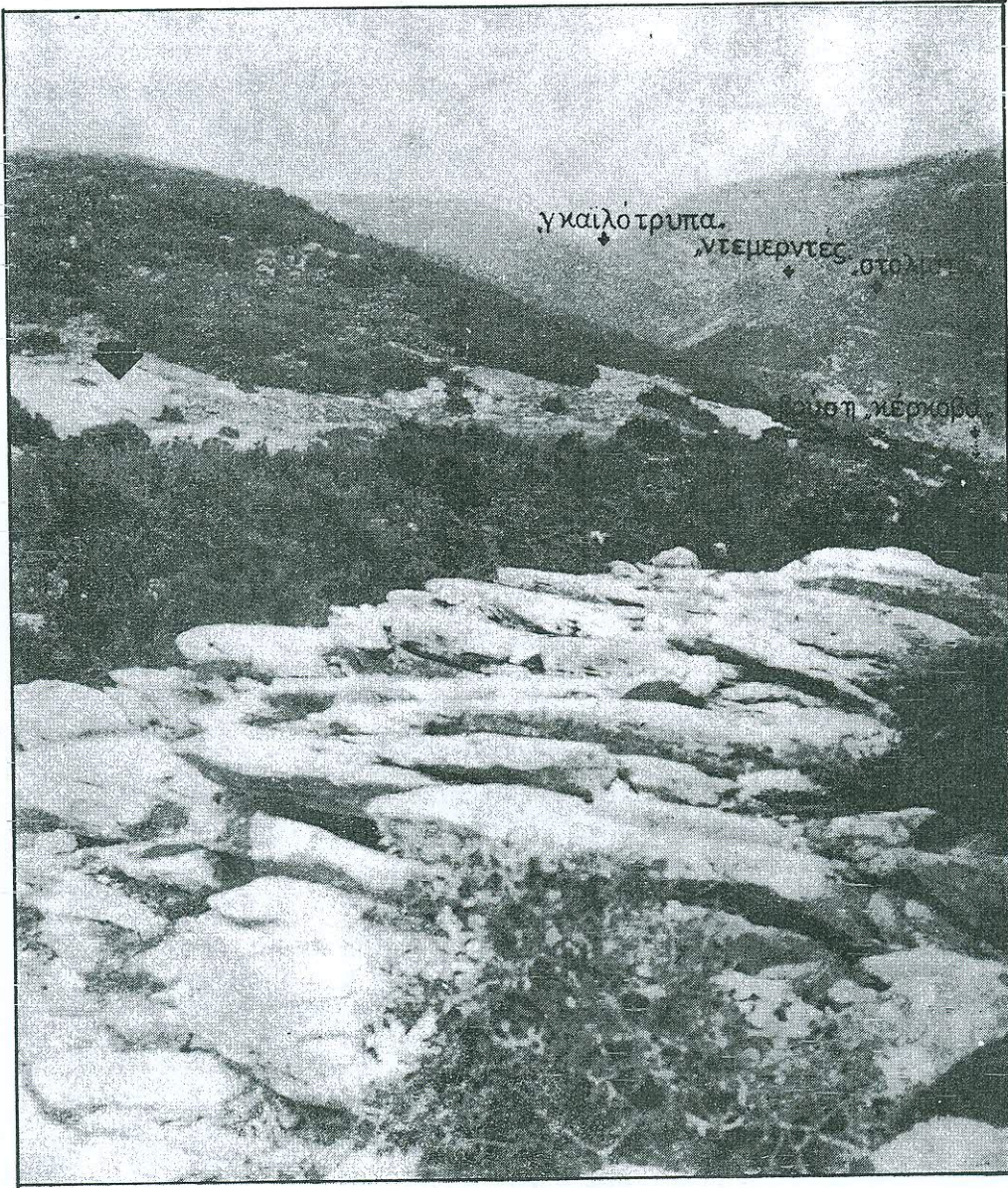
43

Εἰκόν 42, 43, περιοχή Γ. (42=0,07 μ., 43=0,205 μ.).

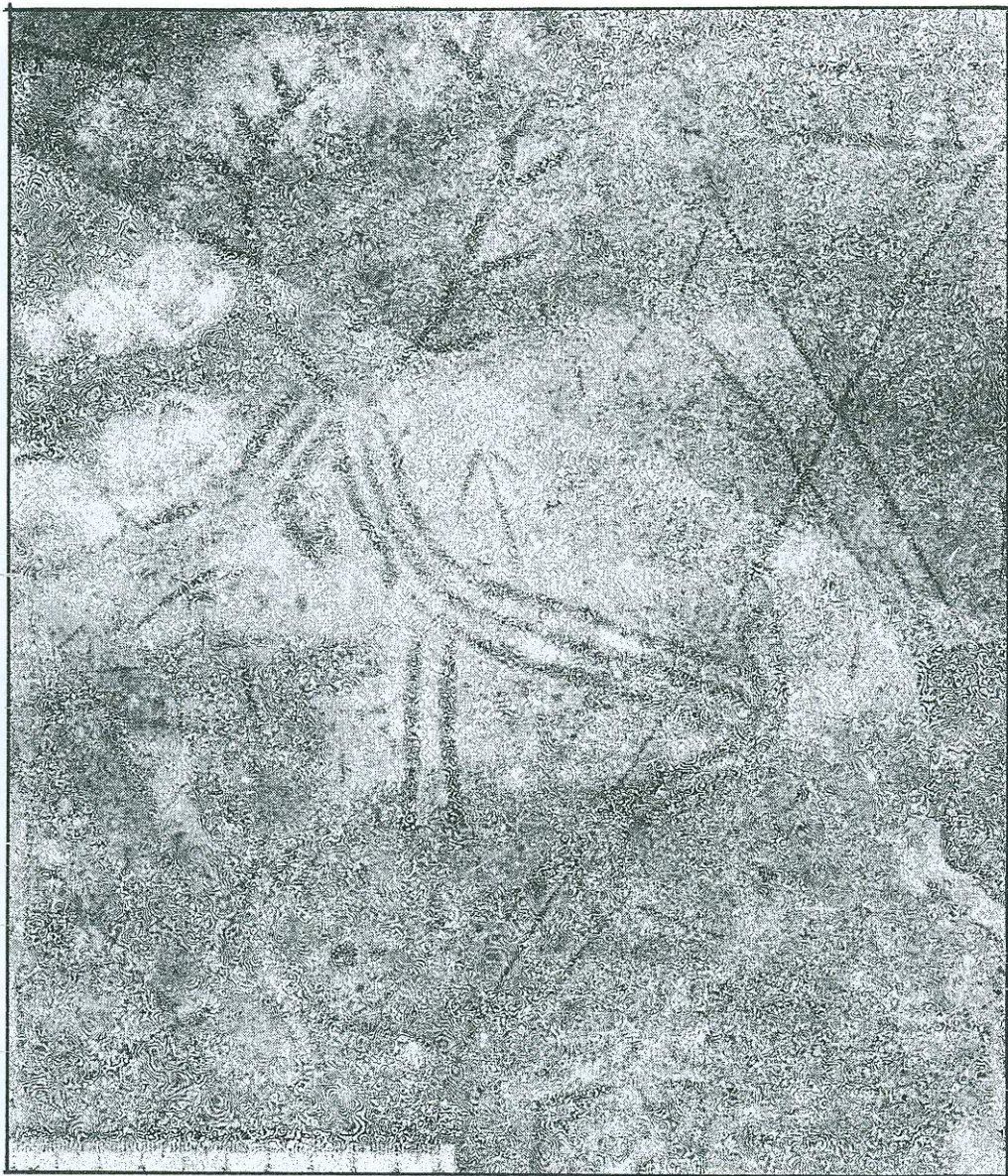
44

Εικών 44, περιοχή Β 1. (44=0,20 μ.).

ΠΙΝΑΞ Α'

ΠΕΡΙΟΧΗ Α: Ν-ΝΔ Παγγαίον. Περιοχή κοινότητας Μεσολακκιάς Σερρών. Στο πρώτο επίπεδο οι «πλάκες» στον αύχένα πού ενώνει τά δύο ύψώματα ανατολικά τής περιοχής «Κλαδινιάκος», Μεσολακκιάς Σερρών, ακριβώς νότια από τά «μαντριά του Κατσιρμά». Σέ 500 μέτρα απόσταση, ΝΑ συναντούμε τή βρύση «Κέρκοβα». Τό βέλος δείχνει τή θέση τών χαραγμάτων.

ΠΙΝΑΞ Β'

ΠΕΡΙΟΧΗ Α: Περιοχή κοινότητας Μεσολακκιάς Σερρών. Άκτιδογραφήματα στις «πλάκες» που βρίσκονται στον ανήνεμα που ένώνει τά δύο ύψώματα άνατολικά τής περιοχής «Κλαδινάκος» και άκριβώς νότια από τά «μαντριά του Κατσιρμά».

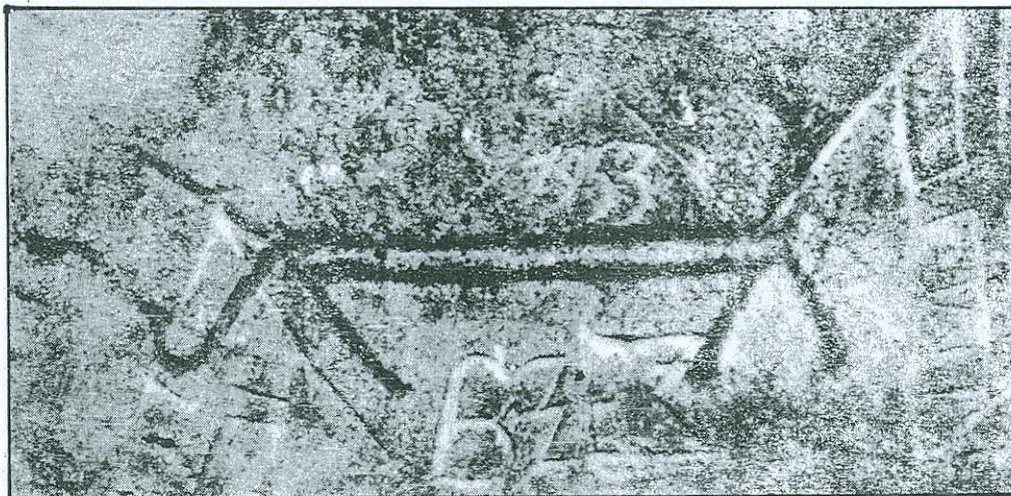
ΠΙΝΑΞ Γ'

ΠΕΡΙΟΧΗ Α: Ν-ΝΔ Παγγαῖον. Περιοχή κοινότητος Μεσολακκιάς Σερρών. Ἄκιδογραφήματα στὸν αὐχένα πού ἐνώνει τὰ δύο ὑψώματα, ἀνατολικά τῆς περιοχῆς «Κλαδινιάκος».

ΠΙΝΑΞ Δ'

ΠΕΡΙΟΧΗ Β1:ΝΔ Παγγαίων. Περιοχή κοινότητας Παλαικόμης Σερρών. Ἄκτι-
δογραφήματα 1000 μέτρα περίπου ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Νέα Φυλή Σερρών,
σὴν ἀρχὴ τῆς χαράδρας Β' τοῦ ὑψώματος «Ἀσβεσταριές».

ΠΙΝΑΞ Ε΄

1. ΠΕΡΙΟΧΗ Β2: ΝΔ Παγγαῖον. Περιοχή κοινότητος Παλαικώμης Σερρών. Ἀκιδογραφήματα σέ ἀσβεστολιθική πλάκα, στό πρώτο ὑψωμα ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Νέα Φυλή Σερρών καί βόρεια τοῦ ὑψώματος «Ἀσβεσταριές».

2. ΠΕΡΙΟΧΗ Β1: Περιοχή κοινότητος Παλαικώμης Σερρών. Ἀκιδογραφήματα σέ ἀσβεστολιθική πλάκα, ἓνα χιλιόμετρο ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Νέα Φυλή Σερρών καί στήν ἀρχή τῆς χαράδρας Β, τοῦ ὑψώματος «Ἀσβεσταριές».

ΠΙΝΑΞ ΣΤ'

ΠΕΡΙΟΧΗ Β2: ΝΔ Παγγαῖον. Περιοχή κοινότητος Παλαικώμης Σερρών. Ἄ-
 κιδογραφήματα σέ ἀσβεστολιθική πλάκα, στό πρώτο ὕψωμα ἀνατολικά τοῦ
 χωριοῦ Νέα Φυλή Σερρών καί Β. τοῦ ὑψώματος «Ἀσβεσταριές» (ὕψόμετρο
 περίπου 340 μ.).

ΠΙΝΑΞ Ζ'

ΠΕΡΙΟΧΗ Γ: ΝΔ Παγγαῖον. Περιοχή κοινότητος Παλαικώμης Σερρών. Ἀκτιδογραφήματα στοὺς πρόποδες τοῦ ὑψώματος μεσημβρινά τῆς βρύσης «Μοναστήρι».

ΠΙΝΑΞ Η'

ΠΕΡΙΟΧΗ Γ: ΝΔ Παγγαίον. Περιοχή κοινότητας Παλαικόμης Σερρών. Άκτι-
δογραφήματα έπάνω σέ άσβεστολιθικές πλάκες στους πρόποδες του ύψώμα-
τος, μεσημβρινά τής βρύσης «Μοναστήρι».